

Jerzy Maroń

Dylematy badaczy wiedzy o przeszłości

Ostrzeżenia i przestrogi

Dylematy badaczy wiedzy o przeszłości

Ostrzeżenia i przestrogi

Jerzy Maroń

Dylematy badaczy wiedzy o przeszłości

Ostrzeżenia i przestrogi

Wrocław-Kraków 2021

Jerzy Maroń

Uniwersytet Wrocławski, Wrocław

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1026-331X>

✉ jerzy.maron@uwr.edu.pl

© Copyright by Jerzy Maroń, 2021

Recenzent: prof. dr hab. Mateusz Goliński

Opracowanie redakcyjne: Adam Raczyński

Projekt okładki: Agnieszka Gogola

ISBN 978-83-8138-497-1 (druk)

ISBN 978-83-8138-498-8 (on-line, pdf)

<https://doi.org/10.12797/9788381384988>

Na okładce wykorzystano drzeworyt Aleksandra Gryglewskiego z 1871 r. przedstawiający salę główną Biblioteki Uniwersytetu w Krakowie (<https://polona.pl/item/sala-glowna-biblioteki-uniwersytetu-w-krakowie,MzYwNTE2/0/#info:metadata>)

Współpraca wydawnicza Wydziału Nauk Historycznych i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego z Księgarnią Akademicką sp. z o.o. w Krakowie

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

SPIS TREŚCI

Wstęp i wyjaśnienie	9
1. Fakty źródłowe, autentyczność i wiarygodność źródeł	11
1.1. Fakty źródłowe, historyczne i historiograficzne	11
1.2. Autentyczność i wiarygodność źródeł	17
1.3. Autentyczność a wiarygodność	20
2. Źródła fałszywe, podejrzane, pustka źródłowa	23
2.1. Źródła fałszywe i podejrzane	23
2.2. Kolejność informacji źródłowych	25
3. Pustka źródłowa. Strategie badaczy	27
3.1. Pustka źródłowa	27
3.2. Niegdysiejsze prawa a do dziś zdania ogólne w historiografii	28
3.3. Enigmatyczność źródeł. Domysły i spekulacje	30
3.4. Cedynia (972). Pierwsze wielkie zwycięstwo nad Niemcami	37
3.5. Rzekoma pustka źródłowa	42
3.6. Zaginione źródła	43
3.6.1. Rocznik-kronika dominikańska (RKD) w „Annales seu cronicae” Jana Długosza – koncepcja Gerarda Labudy	43
3.6.2. Reakcja środowiska	47
4. Grzechy. Zapożyczenia, inspiracje, plagiat, symulacja erudycji, autoplgiat	55
4.1. Zapożyczenia i inspiracje	55
4.2. Plagiat w historiografii. Wprowadzenie	57
4.3. Plagiaty we współczesnej historiografii	60
4.3.1. Plagiaty w pracach naukowych	60
4.3.2. Plagiat drobny	67
4.3.3. Plagiat w wojsku	67
4.3.4. Plagiat w pracach naukowopopularnych i popularnonaukowych	69
4.3.5. Pogwałcenie dobrych obyczajów	72
4.4. Walka z plagiatami	74
4.5. Powód plagiatów naukowych	77
4.6. Grzech symulacji erudycji	78
4.6.1. Wacław Zatorski i „chińskie kroniki”	79
4.6.2. Przepisywanie przypisów	80
4.6.3. Lech Wyszczelski jako autor syntezy dziejów myśli wojskowej	83

4.6.4. Symulacje erudycji w monografiach habilitacyjnych	85
4.6.5. Świadomość środowiska	86
4.7. Autoplagiat: grzech faktyczny czy rzekomy?	87
5. Piśmiennictwo pamiętnikarskie	93
5.1. Pamiętniki. Pakt autobiograficzny	93
5.2. Kryteria podziału	95
5.3. Formy piśmiennictwa pamiętnikarskiego. Para- i prepamiętniki	96
5.4. Relacje epistolograficzne	98
5.5. Diariusze	100
5.5.1. Rodzaje diariuszy	100
5.5.2. Diariusze zredagowane po latach	101
5.5.3. Mało ważne (?) diariusze	105
5.6. Pamiętniki i autobiografie	107
5.6.1. Pamiętniki i autobiografie – płynność granic	107
5.6.2. Pamiętniki i sprawozdania	108
5.6.3. Pamiętniki i autobiografie – hybrydy	109
5.6.4. Motywy pisania pamiętników	112
5.7. Kroniki pamiętnicze. Półpamiętniki, półopracowania	115
5.7.1. Kroniki pamiętnicze	115
5.7.2. Półpamiętniki, półopracowania	115
5.8. Cenzura, autocenzura i takt	117
5.9. Przydatność piśmiennictwa pamiętnikarskiego	120
6. Dokumenty osobiste. Relacje. Hybrydy	125
6.1. Dokumenty osobiste	125
6.1.1. Dokumenty osobiste. Narodziny pojęcia	125
6.1.2. Nowe odkrycie dokumentów osobistych – egodokumenty	130
6.1.3. Korespondencja	135
6.2. Relacje	139
6.2.1. Relacje jako źródło	139
6.2.2. Relacje inspirowane przez instytucje	143
6.3. Formy hybrydalne – piśmiennictwo podróżnicze i reportaż	149
6.3.1. Listy z podróży	149
6.3.2. Reportaż jako źródło	153
7. Wywiad. Historie/źródła mówione	157
7.1. Wywiad	157
7.1.1. Wywiad prasowy. Wywiad swobodny	157
7.1.2. Autobiograficzny wywiad narracyjny. Koncepcja Fritza Schützego	162
7.2. Historia mówiona – <i>oral history</i>	166
7.2.1. Wprowadzenie	166

7.2.2. Pojęcie historii mówionej	168
7.2.3. Historia/źródło mówione jako źródło historyczne	173
7.2.4. Autor wywiadu i jego rola	176
7.3. Hybrydy. Wywiad rzeka. Wywiad albumowy	180
7.3.1. Wywiad rzeka	180
7.3.2. Wywiad albumowy	182
7.3.3. Przypadek szczególny: rozmowy z katem	183
7.4. Autor czy autorzy. Autoryzacja	186
7.4.1. Autor-autorzy	186
7.4.2. Prawo autorskie	188
8. Nieporozumienia	191
8.1. Przekłamanie w narracji	191
8.2. Przekłamanie w przekładzie	192
8.3. Jeden to czy dwóch autorów?	198
8.4. Postaci tajemnicze i legendarne	203
8.4.1. Sygryda, Storråda, Gunhilda, Świętosława	203
8.4.2. Bolesław Zapomniany	205
8.4.3. Jan z Kolna: Polak odkrywcą Ameryki?	
Pierwsi polscy osadnicy w Ameryce	205
8.4.4. Amerigo Vespucci. Więcej legendy niż wiedzy	207
Bibliografia	209
Streszczenie	241
Summary	243
Indeks osobowy	245

WSTĘP I WYJAŚNIENIE

Habent sua fata libelli, ponad rok temu dyrekcja Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego zleciła mi przygotowanie materiałów dydaktycznych dla studentów uczestników seminarium magisterskiego, tj. osób ze studiów historycznych II stopnia. Nie zrozumiałem, jaka ma być oczekiwana objętość materiałów, dzięki temu powstała ta oto książka. Na seminariach (licencjackich, magisterskich i doktoranckich) każdy z uczestników zajmuje się innym zagadnieniem, co wymaga znajomości odmiennej literatury i źródeł. W przeciwieństwie do nauk eksperymentalnych realizowane tematy z zasady **nie są częścią większej całości**. Nie sposób jest więc napisać tekst zawierający logicznie ułożony ciąg tematyczny.

Zaproponowaną książkę należy zatem potraktować jako książkę ostrzeżeń i przestróg, nie jako kolejną wersję **historyki** (jak np. Mierzwa 1997). Ostrzeżeń dla młodych adeptów historii przed popełnianiem błędów, wszak błędy nierzadko popełniają nawet wybitni badacze. Przestróg zaś przed grzechami i wykroczeniami, sprzecznymi zarówno z zasadami rygorów warsztatowych, jak i dobrych zwyczajów w nauce. Pozorna przebiegłość autorów łamiących te zasady jest dość łatwa do zdemaskowania. Tego rodzaju zajęcia prowadzę od wielu lat i właśnie dlatego jestem przekonany, że fundamentalne znaczenie ma znajomość literatury historycznej oraz kontekstu powstawania kolejnych tekstów źródłowych i historiograficznych.

Sporo miejsca poświęciłem charakterystyce szeroko rozumianych dokumentów osobistych, a to z uwagi na to, że studentom wydaje się często, że łatwo je wykorzystać jako podstawę źródłową w pracy magisterskiej. Ale jak mawia Lech Wałęsa, „mają one swoje plusy dodatnie i plusy ujemne”.

Nie sposób było oczywiście zaprezentować różnorodnych metod badawczych koniecznych dla analizy rozmaitych typów źródeł. To niestety spada na barki kierowników seminariów, mających i kompetencje, i uprawnienia do zajmowania się określoną tematyką. Ta książka jest więc rodzajem karty dań, z której student klient może coś sobie sam wybrać, ale powinien również spróbować tego, co szef kuchni poleca, czasami mistrz może po prostu kazać coś zrobić – to pani/pan musi przeczytać. Oczywiście jest, że przytoczone przykłady są pochodną moich zainteresowań badawczych i stanowią jedynie wybór-ilustrację, a nie monograficzne ujęcie kompromitujących historyków praktyk. To bowiem jest „zupełnie inna historia”, jak pisał Rudyard Kipling.

Uwagi redakcyjne: w tekście stosuję formę zapisu odsyłaczy typową dla nauk społecznych, tak czynił to Andrzej Feliks Grabski (2010), ale z istotną modyfikacją: z zasady podaję numery stron, bowiem studenci historii są do tego przyzwyczajeni, a jednocześnie umożliwia to sięgnięcie do konkretnych, nierzadko obszernych tekstów.

Nieliczne teksty zapisane w grażdancie cytuję w aktualnie obowiązującej polskiej transliteracji [bardziej czywista forma zapisu, czyli transkrypcja, znajduje się w nawiasach kwadratowych], a nie w oryginalnym alfabecie, bowiem w katalogach on-line polskich bibliotek zainteresowani czytelnicy mieliby problemy z odnalezieniem konkretnej publikacji.

Na zakończenie dziękuję prof. dr. hab. Mateuszowi Golińskiemu za wnikliwą recenzję, a także jestem wdzięczny za uwagi, inspiracje i wskazówki bibliograficzne, jakimi zechcieli się podzielić prof. dr hab. Marek Cetwiński, prof. dr hab. Marek Czapliński, ppłk w st. spocz. dr Andrzej Paściak i dr Tomasz Siewierski.

Pomieszczone w początkowych partiach książki rozważania nad istotą problemu kryjącą się za terminologiczną zasłoną faktów źródłowych, historycznych i historiograficznych stały się okazją do przedstawienia trójstopniowego modelu struktury informacyjnej Topolskiego, doskonale zilustrowanego na przykładach zaczerpniętych ze źródeł i opracowań. Bez tych błyskotliwie dobranych przykładów (Banaszkiewicz / Karłowicz, Torańska, Mączak), podkreślimy, wywody Topolskiego dla większości czytelników byłyby kompletnie niestrawne.

Do kwestii pozornie wstępnych w procesie przyswajania tajników warsztatowych historyka powraca Autor wraz z podjęciem wyzwania zmierzenia się z problematyką szczególnej kategorii źródeł – piśmiennictwa pamiętnikarskiego (dzienniki, pamiętniki, autobiografie) i dokumentów osobistych (korespondencja, relacje). Od dynamiki kodów kulturowych poczynając, a na wiarygodności przekazu kończąc, z uwzględnieniem czynnika nawet nieuświadamianych wpływów zewnętrznych. Tuż obok powyższych znalazł się traktat o kategorii źródeł z nimi spokrewnionych (zwłaszcza pod względem wymogów warsztatowych ich wykorzystywania), czyli mówionych, od starego, sterowanego wywiadu prasowego poczynawszy po tak nagłaśnianą obecnie historię mówioną, uwzględniając wszelakiej jej odmiany.

z recenzji prof. dra hab. Mateusza Gołińskiego

<https://akademicka.pl>